

ДОЛАРИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

Лихограй Д.В., Гадецька З.М.

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Досліджено суть і види доларизації економіки. Розглянуто причини і наслідки доларизації економіки в Україні. Запропоновано рекомендації щодо активізації державної політики дедоларизації.

Ключові слова: доларизація, економіка України, види доларизації, НБУ, напівофіційна доларизація.

Постановка проблеми. В Україні є велика кількість іноземної валюти, особливо готівкової. За результатом 2014 року обсяг золотовалютних резервів склав 7,533 млрд. дол. США в еквіваленті, скоротившись протягом року майже на 70%. Станом на 01.01.2014 р. обсяг міжнародних резервів відповідав 20,416 млрд. дол. США в еквіваленті. Причинами такої динаміки є підтримка розрахунків НАК «Нафтогаз України», погашення та обслуговування державного боргу, номінованого в іноземній валюті, а також проведення інтервенцій на міжбанківському валютному ринку.

Серед депозитних вкладень суб'єктів господарювання та фізичних осіб частка іноземної валюти на 01.01.15 р. становила більше 50%, в якій долари США становили 83,6% [1, 68]. До вищесказаного додамо, що у Закарпатській, Івано-Франківській, Тернопільській, Чернівецькій і Львівській областях зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунок фізичних осіб, переважають кошти в іноземній валюті. Все це надає даній темі актуальності і значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти доларизації розглянуті у працях Т. Ковальчука, С. Семенова, О. Береславської, С. Мойсеева, Є. Берга. У полі зору вищесказаних авторів різні аспекти цієї складної проблеми. Так, Т. Ковальчук розглядає доларизацію як засіб сучасного неоколоніалізму [2, с. 126]; О. Береславська зосереджує увагу на шляхах подолання доларизації [3, с. 13]; С. Семенов класифікує доларизацію на окремі види [4, с. 119]; Є. Берг і Є. Боренштейн досліджують переваги і недоліки повної доларизації [5]; С. Мойсеев пропонує до вивчення об'єкт, який називає «економікою доларизації» [6]. Між тим проблема доларизації національної економіки є малодослідженою. Передусім, недостатньо досліджено причини та наслідки доларизації економіки України. Вітчизняна економіка продовжує «зеленіти» за рахунок активної роботи банків на зовнішніх ринках і підвищення попиту населення на валюту на готівковому ринку. Куплену валюту населення та імпортери вкладають у банк, які активно розвивають валютне кредитування, що збільшує доларизацію економіки. Як результат, ступінь впливу НБУ на монетарну ситуацію в країні знижується, pojawiaються нові виклики, ризики і загрози.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження масштабів, причин та наслідків доларизації еконо-

міки України у світлі нових досягнень фінансової науки і практики. Для реалізації зазначеної мети у роботі вирішуються такі основні завдання:

- з'ясувати суть доларизації економіки і показники її оцінки;
- дослідити масштаби, негативні і позитивні наслідки доларизації економіки України;
- розробити і обґрунтувати рекомендації щодо активізації політики дедоларизації вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу. Доларизація – це витіснення національної валюти сильнішою – іноземною валютою (переважно долари США), яка використовується у функціях обігу, платежу, нагромадження, міри вартості.

За даними Нацбанку України, за 2014 р. «Рівень доларизації депозитів за цей період збільшився на 6,6 в. п. – до 43,4%, що, зокрема, пов'язано з курсовою переоцінкою. Рівень доларизації кредитного портфеля банків зростає, враховуючи курсову переоцінку кредитів в іноземній валюті. Станом на початок 2014 року цей показник становив 41,8%, тоді як на початку поточного року – 34,0%». Згідно з даними НБУ, показник доларизації кредитів залишається на значно нижчому рівні, ніж до кризи 2008 року (на початок 2009 року – майже 60%). Крім того, в НБУ зазначили, що пропозиція іноземної валюти в першому кварталі була меншою, ніж попит на неї в обох сегментах міжбанківського валютного ринку України.

Зростання рівня доларизації відбувається за рахунок збільшення частки боргу приватного сектору у сукупному зовнішньому боргу держави.

Для визначення рівня доларизації економіки використовують низку показників: відношення суми доларових депозитів до загальної суми депозитів, відношення суми доларових кредитів до сукупного обсягу наданих кредитів, відношення суми банківських депозитів в іноземній валюті до агрегату широких грошей, відношення зовнішнього боргу до ВВП країни, частка боргу приватного сектору у сукупному зовнішньому боргу країни та інші.

В Україні на 01.01.2015 р. частка депозитних вкладень суб'єктів господарювання і фізичних осіб в іноземній валюті становила 65%, з них 85% в доларах США і 15% в Євро.

Проаналізувавши наведені дані в таблиці необхідно відмітити, що обсяги позичок в іноземній ва-

Таблиця 1
Депозити фізичних та юридичних осіб в іноземній валюті в банках України у 2007-2014 роках [1]

Рік	Депозити юр. Осіб в іновалюті				Депозити фіз.осіб в іновалюті			
	Усього		У т. ч. в дол. США		Усього		У т. ч. в дол. США	
	Млрд. грн	%	Млрд. грн	%	Млрд. грн	%	Млрд. грн	%
2007	43,4	30,7	33,9	78,1	64,9	38,8	48,8	75,1
2009	93,5	52,6	74,8	80,0	113,0	52,8	78,6	69,6
2011	97,2	40,1	70,6	72,6	149,9	48,3	114,9	78,6
2013	102,5	48,3	75,6	82,2	142,4	46,1	110,1	70,6
2014	105,2	62,4	76,6	84,9	145,4	68,3	98,4	80,4

люті, які надавали банки України в її економіку значно перевищували обсяги залучених вітчизняними банками на депозити коштів в іноземній валюті.

НБУ стурбований зростанням банківського валютного кредитування і валютного депозитного інвестування і розглядає можливість підвищення резервних ставок по валютних депозитах, зовнішніх запозиченнях і валютних кредитах. Державний регулятор пояснює ці наміри тим, що комерційні банки залучають валютні ресурси, а всі курсові ризики несе НБУ через те, що курс гривні прив'язаний до долара.

Аналіз наукової літератури з проблем доларизації і реальної практики дає підстави виділити три види доларизації економіки: офіційну, напівофіційну і неофіційну.

При офіційній (інші назви: повна, формальна) доларизації держава відмовляється від емісії національних грошей і в обігу використовується тільки певна іноземна валюта. Нині низка невеликих держав офіційно застосовують долар США як єдиний законний платіжний засіб (Еквадор, Сальвадор, Панама, Пуерто-Ріко та інші). В окремих невеликих країнах у режимі офіційної доларизації обертається євро (Ватикан), англійський фунт стерлінгів (Фолклендські Острови), швейцарський франк, турецька ліра, австрійський долар.

Напівофіційна доларизація – це така грошова система, за якої іноземна валюта є другим легальним засобом платежу. Тобто, існує паралельний грошовий обіг. Іноземна валюта у цих країнах достатньо широко і вільно застосовується в економіці, однак все-таки залишається другорядною стосовно національних грошей. Наприклад, у Таджикистані дозволено офіційно використовувати таджицький рубль і російський рубль.

Неофіційна (або тіньова) доларизація має місце тоді, коли національні гроші обслуговують невеликі угоди і офіційні платежі, а іноземна валюта – великі операції і заощадження.

В Україні існує тіньова доларизація, зокрема тоді, коли іноземна валюта виконує функцію міри вартості (відоме «у.о.»), засобу обігу (розрахунки між громадянами, між підприємствами); а також можна говорити про існування напівофіційної доларизації, коли іноземна валюта (переважно долар і євро) виконують функцію нагромадження (збереження заощаджень).

Варто зауважити, що за підсумками минулого року кількість готівкової валюти збільшилася на 1,4 млрд. дол. і тепер загальний приріст готівкової валюти склав вже понад 10 млрд. дол.

Незважаючи на те, що у 2008 році НБУ відмовився від прив'язки гривні до долара ФРС, це не змінило психологічну залежність від цієї валюти, усі обрахунки громадяни нашої країни здійснюють у гривневому еквіваленті долара США. Що стосується тіньової економіки, де зосереджена приблизно половина ВВП країни, то всі розрахунки здійснюються в цій валюті.

Які причини напівофіційної і неофіційної доларизації?

Найбільшими стимулами до доларизації економіки України є: надмірна інфляція; потреба у надійному збереженні заощаджень; низький рівень довіри до банківської системи і монетарної політики держави; збільшення рівня відкритості економіки; девальвація гривні; зростання мобільності іноземних інвестицій; зростання під впливом глобалізації рівня валютних ризиків.

Доларизація економіки має як негативні, так і позитивні наслідки. Передусім шкідливість доларизації проявляється у таких наслідках [2, с. 126]:

– національні гроші неспроможні виконувати свої базові функції – виступати єдиним засобом нагромадження і всезагальним еквівалентом на території держави, яка їх репрезентує;

– вартість української гривні залежить не від нагромаджених поколіннями матеріальних багатств і національних надбань, а повністю визначається масою іноземних грошей на валютному ринку;

– зв'язуючи на своєму внутрішньому ринку наявну в обігу іноземну валюту наявною товарною масою, українська держава, таким чином, бореться з інфляцією не у своїй, а у чужих країнах;

– втрачаються значні потенційні емісійні доходи від випуску державою національних грошей. Йдеться про втрату сеньйоражу – різниці між номінальною ціною грошей і витратами на їх виготовлення; окрім того, держава потрапляє у певну економічну залежність від країни – емітента іноземної валюти, яка використовується у внутрішньому грошовому обігу;

– провокується недовіра до української гривні, як валюти аутсайдера; частка придбань іноземної валюти у чистих грошових доходах у 1992 р. становила 0,1%, у 2001 р. – 3,7%, у 2006 р. частка заощаджень в іноземній валюті у загальних витратах і заощадженнях населення України становила 6,2%, у 2014 р. – 47,3% [7];

– утруднюється управління грошово-кредитною сферою з боку НБУ через ускладнення контролю за динамікою депозитів у іноземній валюті;

– наявність суттєвого рівня доларизації не стимулює зменшення обсягів тіньової економіки.

До позитивних результатів доларизації економіки можна зачислити:

– забезпечує завдяки твердості іноземної валюти певну гарантію збереженню і зростанню заощаджень населення;

– сприяє збільшенню іноземних та вітчизняних інвестицій;

– стимулює повернення раніше вивезеного за кордон національного капіталу;

– сприяє збільшенню допомоги з боку міжнародних фінансових організацій.

Однак ці позитивні моменти доларизації є тимчасовими і незначними з її шкідливими наслідками. На нашу думку, дедоларизація економіки України є необхідною позитивною тенденцією у грошово-кредитній політиці держави.

Для зменшення рівня доларизації нашої економіки останніми роками НБУ активно проводить знижуючу політику, але її ефективність не достатня.

Дев'ятого листопада 2012 року набрала чинності постанова Нацбанку від 29.10.2012 р. № 450, якою внесено зміни до низки положень НБУ.

Зокрема, з'явилися нововведення у Положенні про порядок іноземного інвестування в Україну, згідно з якими інвестора позбавили права заховувати ввезену на територію країни власником інвестиційного рахунку (уповноваженою ним особою) і задекларовану митному органу під час в'їзду в Україну іноземну валюту І групи Класифікатора на власний інвестиційний рахунок. При цьому за інвестором залишили право перераховувати безпосередньо на поточний рахунок резидента іноземну валюту з-за кордону. Таким чином, здійснення іноземного інвестування в Україну тепер можливо тільки в безготівковій формі.

Нацбанк отримав право вводити норми обов'язкового продажу частини надходжень у валюті. Нацбанк тимчасово (на термін до шести місяців) має право вводити норми щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті на користь резидентів України, а також змінювати строки роз-

рахунків за операціями з експорту та імпорту товарів. Скасувати такі норми продажу Нацбанк зможе після стабілізації ситуації на внутрішньому валютному ринку та врівноваження платіжного балансу України.

Зміни, передбачені цим законом, чинні з 17 листопада 2012 року і внесені до Господарського кодексу, закони «Про Національний банк України», «Про зовнішньоекономічну діяльність» та «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті».

Уповноважений банк має здійснювати продаж валютних надходжень без доручення клієнта не пізніше ніж на наступний робочий день після зарахування надходжень. Гривневий еквівалент має бути зарахований на поточний рахунок отримувача переказу не пізніше наступного робочого дня після здійснення обов'язкового продажу.

З даних НБУ зрозуміло, що при здійсненні операцій з видачі фізичним особам – нерезидентам гривень за платіжними картками міжнародних платіжних систем через програмно-технічні комплекси самообслуговування (ПТКС) на території України зворотний обмін невикористаних гривень здійснюють лише каси того банку (фінансової установи), якому належить ПТКС, на підставі квитанції такого комплексу, що повинна містити назву (код) іноземної валюти відшкодування.

У випадку, коли банк (фінансова установа) здійснює зворотний обмін на підставі квитанції ПТКС, іноземною валютою відшкодування банку-еквайра за операціями видачі фізичним особам – нерезидентам за платіжними картками, емітованими банками-нерезидентами, є та валюта, яку відшкодовує фінансові міжнародна платіжна система.

НБУ розглянув питання кредитування в іноземній валюті фізичних осіб – нерезидентів. Заборона надання (отримання) після 16 жовтня 2011 року споживчих кредитів в іноземній валюті на території України, встановлена ст. 11 Закону «Про захист прав споживачів», поширюється на всі категорії споживачів – фізичних

осіб, до яких відносяться і нерезиденти. Що стосується переказу іноземної валюти за межі України з метою надання резидентом кредиту (позики) в іноземній валюті нерезиденту, то уповноважені банки надають кредити (позики) в іноземній валюті тільки банкам-нерезидентам. Таким чином, надання уповноваженими банками кредитів в іноземній валюті фізичним особам – нерезидентам як шляхом перерахування коштів з цією метою за межі України, так і на території України, є порушенням вимог чинного законодавства.

Високий рівень фінансової доларизації економіки України в поєднанні з високими темпами кредитування населення в іноземній валюті при девальвації національної валюти призвів до негативного стану економіки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вирішення проблеми доларизації може в значній мірі сприяти системний підхід до регулювання грошово-банківської та бюджетної сфер України. При цьому важливими, з нашого погляду, є такі висновки і рекомендації:

– поступове переведення гривні у режим повної конвертованості, тобто вільного обміну на іноземні валюти. Потрібно домогтися такої ситуації, коли гривня стане валютою, яка необмежено і вільно обмінюється за поточними, капітальними та інвестиційними операціями. Однак, щоб перейти на вільну конвертованість, недостатньо скасування обмежень на обмінні та інші операції. Потрібно провести ефективні структурні реформи, які забезпечать економічне зростання та підвищення добробуту населення;

– посилення контролю за надходженнями податків до державного бюджету з ціллю ліквідації його дефіциту. Водночас, адміністративна заборона купівлі-продажу іноземної валюти населенням у банках не буде ефективною, вона може тільки спровокувати банківську паніку. Податок на купівлю валюти можна розглядати як джерело бюджетних надходжень, а не як серйозний бар'єр для доларизації економіки.

Список літератури:

1. Бюлетень НБУ // 2015. – № 1. – 97 с.
2. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика. – К.: Т-во «Знання», 2004. – 638 с.
3. Береславська О. Доларизація в Україні та шляхи її подолання // Вісник НБУ. – 2004. – № 10. – С. 10-13.
4. Семенов С.К. О де доларизации российской экономики // ЭКО. – 2005. – № 12. – С. 119-127.
5. Берг Э., Боренштейн Э. Полная долларизация: преимущества и недостатки // Вопросы экономики. – 2000. – № 24.
6. Моисеев С.Р. Экономика долларизации // Дайджест-финансы. – 2000. – № 10. – С. 9-13.
7. Доходи та витрати населення України за період 2002–2014 рр. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Лихограй Д.В., Гадецька З.М.

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ДОЛЛАРИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ І ПОСЛЕДСТВИЯ

Анотація

Исследована суть і види долларизации экономики. Рассмотрены причины и последствия долларизации экономики в Украине. Предложены рекомендации по активизации государственной политики дедолларизации.

Ключевые слова: долларизация, экономика Украины, виды долларизации, НБУ, полуофициальная долларизация.

Lykhohray D.V., Hadetska Z.M.

Cherkassy National University named after Bohdan Khmelnytsky

DOLLARIZATION OF THE ECONOMY OF UKRAINE: CAUSES AND CONSEQUENCES

Summary

Essence and types of dollarization of economy are investigated. Reasons and effects of dollarization of economy in Ukraine are considered. Recommendations concerning activation of state policy of dedollarization are offered.

Keywords: dollarization of economy of Ukraine, types of dollarization, NBU, semi-official dollarization.